

ЮРЧИШИН В. М.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
старший радник юстиції,
почесний працівник прокуратури України
(Чернівецький юридичний інститут
Національного університету
«Одеська юридична академія»)

УДК 343.133

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОЧАТКОВОГО МОМЕНТУ ОБВИНУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА В ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Кримінальним процесуальним кодексом України й Законом України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року на прокурора покладається виконання загальнопроцесуальної функції та інших кримінальних процесуальних функцій на конкретних стадіях кримінального провадження.

Ключові слова: прокурор, повідомлення про підозру, обвинувачення, момент висунення обвинувачення.

Уголовным процессуальным кодексом Украины и Законом Украины «О прокуратуре» от 14 октября 2014 году на прокурора возлагается выполнение общепроцессуальных функций и других уголовных процессуальных функций в конкретных стадиях уголовного производства.

Ключевые слова: прокурор, сообщение о подозрении, обвинение, момент предъявления обвинения.

Code of Ukraine and the Law of Ukraine “On Prosecution” dated 14 October 2014 the prosecutor relies performance zahalnoprotsesualnoyi functions and other criminal procedural functions in specific stages of criminal proceedings.

Key words: attorney, notification of suspicion, accusations, time charge.

Вступ. З прийняттям Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) та Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року особливою актуальністю набуває проблема, пов’язана з визначенням кримінальних процесуальних функцій владного суб’єкта досудового розслідування – прокурора, при закріпленні правового статусу якого (ст. 36 КПК України) законодавець не досить чітко й неповно визначив характер, кількість і зміст функцій, що виконуються ним на досудовій стадії процесу, чітко не визначив початкового моменту його обвинувальної діяльності. Про актуальність науково-теоретичного дослідження функцій прокурора в досудовому розслідуванні свідчать численні гострі дискусії навколо цієї проблеми.

Вагомий унесок у дослідження зазначеної проблеми зробили такі сучасні українські вчені-правознавці, як Ю.П. Аленін, В.В. Долежан, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, В.С. Зеленецький, О.М. Литвак, Л.М. Лобойко, В.Т. Маляренко, О.Р. Михайленко, В.Т. Нор, В.П. Півненко, М.А. Погорецький, О.Г. Шило, М.С. Шумило, О.Г. Яновська, М.К. Якимчук та ін.

Конституція України, норми Кримінального процесуального кодексу захищають особу, суспільство й державу від кримінальних правопорушень, а хто їх учинив, мають бути прийняті до відповідальності в міру своєї вини.

Постановка завдання. Метою статті є наукове осмислення початкового моменту обвинувальної діяльності прокурора в досудовому розслідуванні.

Результати дослідження. Наукове осмислення місця й ролі обвинувачення вимагає чіткого визначення моменту його появи в досудовому розслідуванні. З цього питання існують різні думки.

Так, Н.Д. Сухарева вважає, що функція обвинувачення виникає вже під час проведення першочергових і невідкладних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення [13, с. 7]. Подібної думки дотримувався М.О. Чельцов, який початок кримінального переслідування ототожнював із початком процесу розслідування, при можливості кримінального переслідування ще невідомої особи, яка вчинила злочин [15, с. 88–89]. Автор вважає, що початковим моментом кримінального переслідування є порушення кримінального переслідування. Під ним М.О. Чельцов розумів процесуальний акт відповідного державного органа, у якому той установлює наявність у певній події ознак кримінального злочину й тому вирішує почати кримінальне переслідування. При цьому об'єктом кримінального переслідування в цей початковий момент необов'язково є індивідуально-визначена особа, тому що вона може бути невідома [16, с. 348].

Н.І. Щегель вважає, що, якщо справу порушують (за термінологією КПК України 2012 року – «розпочинають досудове розслідування» – *В. Ю.*) за фактом злочину, учинення якого не викликає сумніву, але ще немає даних про особу, функція кримінального переслідування реалізується шляхом винесення відповідної постанови й із цього моменту розпочинається переслідування злочину, тобто діяльність із його розкриття та встановлення особи, яка його вчинила [17, с. 10].

А.А. Тушев висловлює протилежну позицією й, посилаючись на М.А. Строговича, С.С. Голунського та інших, стверджує, що функція обвинувачення виникає на досудовому розслідуванні з моменту надання конкретній особі офіційного статусу підозрюваного або обвинуваченого [14, с. 122], тобто з появою можливого правопорушника. Прибічниками такої думки є й сучасні російські процесуалісти, які стверджують, що кримінальне переслідування починається з моменту набуття особою процесуального становища підозрюваного чи обвинуваченого [6, с. 32].

Ми поділяємо останню думку, бо кожна функція повинна мати сувору офіційність, обмежену рамками закону. Більше того, саме цим шляхом пішов український законодавець, який установив, що притягнення до кримінальної відповідальності – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту *повідомлення особі про підозру* в учиненні кримінального правопорушення (п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України) [4].

Власну думку щодо визначення початкового моменту кримінального переслідування висловив Конституційний Суд України. У Рішенні від 27 жовтня 1999 р. у справі № 1-15/99 він дійшов висновку, що притягнення до кримінальної відповідальності як стадія кримінального переслідування починається з моменту висунення особі обвинувачення. Обгрунтовуючи твердження про те, що поняття «притягнення до кримінальної відповідальності» (кримінальне переслідування) включає пред'явлення особі постанови про притягнення її як обвинуваченої, Суд спирається на існування в Кримінальному кодексі України (далі – КК України) статті, яка передбачає кримінальну відповідальність за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності [8].

У КК України це ст. 372, яка встановлює відповідальність слідчого і прокурора. У зв'язку з наданням законодавцем автентичного тлумачення поняття «притягнення до кримінальної відповідальності» (п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України) [5], рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 1999 р. у справі № 1-15/99 мало б бути уточнене положенням про те, що притягнення до кримінальної відповідальності розпочинається не з моменту висунення особі обвинувачення, а з моменту повідомлення їй про підозру. Однак Конституційний Суд України не має повноваження щодо коригування своїх Рішень із власної ініціативи.

У плані здійснення прокурором у досудовому розслідуванні функції підготовки державного обвинувачення є важливим розгляд позиції Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) щодо визначення початкового моменту офіційного висунення особі «кримінального обвинувачення» й порівняння її з позицією українських вищих органів законодавчої та судової влади.

У справі «Екле проти Німеччини» [9] ЄСПЛ зазначив, що кримінальне обвинувачення може бути визначене як «офіційне повідомлення особи компетентним органом про те, що вона підозрюється в учиненні кримінального порушення». У справі «Фоті та інші проти Італії» [10] ЄСПЛ навів ширше розуміння цього визначення, включивши до нього також «інші підстави, що підтверджують це обвинувачення і можуть спричинити серйозні наслідки, які можуть ускладнити становище підозрюваного».

Європейська комісія з прав людини (далі – ЄКПЛ) та ЄСПЛ визнали, що такими підставами, які можуть спричинити серйозні наслідки, можуть бути видання ордеру на арешт, обшук приміщення чи особистий обшук. Однак, на їхню думку, такі дії, як початок досудового (полі-

цейського) розслідування, допит свідків або інші дії, що безпосередньо не впливають на особу, не можуть бути зараховані до таких підстав [7, с. 59]. Водночас особа, викликана як свідок у кримінальному провадженні, але фактично підозрювана в учиненні кримінального правопорушення (якщо їй під час допиту були поставлені запитання, які можуть бути використані проти неї як обвинувальні), користується гарантіями ст. 6 ЄКПЛ («Сервес проти Франції»)[11].

Офіційним повідомленням про обвинувачення також є початок досудового слідства проти конкретної особи чи арешт банківських рахунків конкретної особи («Рінгайзен проти Австрії»)[12].

Згідно з практикою ЄСПЛ, визначення «повідомлення особи як обвинувачення» в сенсі ст. 6 ЄКПЛ не завжди може бути сформульоване в кримінальному процесуальному чи кримінальному праві. При вирішенні питання про те, чи є певне повідомлення особи обвинуваченням, варто виходити з того, які санкції передбачені за діяння. Отже, обвинувачення може мати місце в разі повідомлення особи про те, що вона вчинила цивільне, адміністративне чи дисциплінарне правопорушення.

Так, ЄКПЛ і ЄСПЛ ухвалили рішення про те, що характер санкцій, які можуть бути застосовані за певних обставин, можуть спричинити перекваліфікацію цивільної справи на кримінальну, зокрема у випадку, коли несплата штрафу може призвести до ув'язнення [7, с. 59].

Порівняння позиції українського законодавця та Конституційного Суду України з позицією ЄКПЛ та ЄСПЛ щодо визначення початкового моменту обвинувачення (кримінального переслідування) дає підстави для висновку про те, що вони не збігаються. Позиція ЄСПЛ полягає в тому, що момент висунення кримінального обвинувачення, про яке йдеться у ст. 6 ЄКПЛ, може наставати раніше за моменти, визначені національним законодавством.

Рішення ЄСПЛ є джерелом права для національних судів (ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р.) [2]. Здавалося б, що момент притягнення до кримінальної відповідальності за українським кримінальним процесуальним законом і момент висунення офіційного обвинувачення за ЄКПЛ і Рішеннями ЄСПЛ мають збігатися. Однак вітчизняний законодавець пов'язав момент початку притягнення до кримінальної відповідальності з моментом повідомлення особі про підозру.

Чи можна говорити про те, що наш законодавець проігнорував Рішення ЄСПЛ? Вважаю, що ні.

По-перше, не всі правові позиції ЄСПЛ обов'язково повинні бути імplementовані в національне законодавство.

По-друге, КК України встановлює для прокурора досить високу «ціну» (максимальна санкція – до десяти років позбавлення волі – ч. 2 ст. 372 КК України) за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. Тому законодавець не пішов на те, щоб підставою для повідомлення особи про підозру був, наприклад, обшук приміщення, яке вона займає. Беззаперечно, обшук зумовлює серйозні наслідки для особи, але він може безпосередньо й не бути підставою для набуття особою статусу підозрюваного, тобто до початку притягнення особи до кримінальної відповідальності. У розглядуваному випадку прокурор мусить зважати на позицію ЄСПЛ сам і вимагати від слідчого, щоб той урахував положення, які, на думку ЄСПЛ, свідчать про висунення особі офіційного обвинувачення [7]. У кримінальному провадженні ці положення можна розглядати як зміст правової презумпції, згідно з якою їх наявність є підставою до поведінки з особою як з підозрюваною ще до надання їй такого процесуального статусу згідно з українським законодавством.

По-третє, особа, яку незаконно повідомлено про підозру, має право на реабілітацію. Повідомлення про підозру на етапі, коли в прокурора немає достатньої впевненості в тому, що конкретна особа вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким розпочате досудове розслідування, буде передчасним і завідомо незаконним, що спричинить реабілітацію особи (п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 р.) [3]. Тому прокурор повинен повідомляти про підозру (надавати згоду на це слідчому) лише в разі наявності в його розпорядженні достатніх даних про вчинення кримінального правопорушення. Повідомлення про підозру в разі затримання чи обрання запобіжного заходу свідчить про наявність достатніх даних про вчинення кримінального правопорушення або про обґрунтовану підозру особи.

Із викладеного можна зробити важливий для теорії кримінального процесу висновок. Початок здійснення прокурором діяльності з обвинувачення (підготовки державного обвинувачення), тобто початок притягнення певної особи до кримінальної відповідальності, визначається вітчизняним кримінальним процесуальним законодавством і має значення насамперед для конкретного кримінального

провадження. Визначення початкового моменту висунення обвинувачення ЄСПЛ і Рішеннями ЄСПЛ має значення передусім для захисту права особи на розгляд обвинувачення щодо неї міжнародною судовою установою – ЄСПЛ [1, с. 118]. Для національного суду цей момент також має значення в плані визначення розумних строків провадження. Але ці моменти не можуть визначати початковий момент набуття особою «офіційного» статусу підозрюваного та перебігу процесуальних строків.

Викладене дає підстави для виокремлення в кримінальному процесі двох статусів особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність. Перший із них – це фактичний статус підозрюваного, коли щодо особи діє презумпція можливої причетності до вчинення кримінального правопорушення. Зазначена презумпція не виключає дії презумпції невинуватості й повинна мати значення лише для забезпечення прав особи без застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Другий статус є «офіційним», бо надається особі лише за рішенням представника державного органу, наділеного кримінальною процесуальною компетенцією, про повідомлення про підозру.

Розмежування цих статусів має як теоретичне, так і практичне значення, бо дає змогу забезпечити права особи, щодо якої прокурор здійснює обвинувальну діяльність, і не змушує останнього поспішати з повідомленням особи про підозру у випадках, коли він здійснює лише перші дії з викриття її в учиненні кримінального правопорушення, не маючи при цьому достатніх даних для повідомлення про підозру.

Висновки. Отже, момент початку притягнення особи до кримінальної відповідальності є моментом повідомлення особі про підозру.

Список використаних джерел:

1. Бессарабов В.Г. Европейский суд по правам человека / В.Г. Бессарабов. – М. : Юрлитинформ, 2004.
2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 року // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – Ст. 260.
3. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду : Закон України від 1 грудня 1994 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/266/94-вр/card6#Public>.
4. КПК України / Голос України. – 2012. – № 90–91. – 19 травня.
5. КК України // ВВР України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
6. Крюков В.Ф. Уголовное преследование и прокуратура / В.Ф. Крюков // Рос. юстиция : юрид. журнал. – 2007. – № 3. – С. 32. ; Жук О.Д. О понятии и содержании функции уголовного преследования в уголовном процессе России / О.Д. Жук // Законодательство. – 2004. – № 2. – С. 80.
7. Лобойко Л.М. Кримінальний процес : [навчальний посібник] / Л.М. Лобойко, О.А. Банчук. – К. : Ваіте, 2014. – С. 59.
8. Рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 1999 року № 9-рп/99 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 44.
9. Рішення ЄСПЛ у справі «Екле проти Німеччини» від 15 липня 1982 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/ekle-protiv-federativnoj-respubliki-germanii-postanovlenie-evropejskogo-suda/>.
10. Рішення ЄСПЛ у справі «Фоті та інші проти Італії» від 10 грудня 1982 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eurocourt.in.ua/GetArticlesByCategory.asp?CategoryId=2>.
11. Рішення ЄСПЛ у справі «Сервес проти Франції» від 10 грудня 1982 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/serves-protiv-francii-serves-v-france-postanovlenie-evropejskogo-suda/>.
12. Рішення ЄСПЛ у справі «Рінгайзен проти Австрії» від 16 липня 1971 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.echr.coe.int/Hudoc.htm>.
13. Сухарева Н.Д. Прекращение уголовного преследования в стадии предварительного расследования : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. / Н.Д. Сухарева. – Иркутск, 2002. – 18 с.
14. Тушев А.А. Прокурор в уголовном процессе Российской Федерации / А.А. Тушев. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2005. – 325 с.
15. Чельцов М.А. Советский уголовный процесс / М.А. Чельцов. – М. : Госюриздат, 1951. – С. 88–89.
16. Чельцов М.А. Уголовный процесс / М.А. Чельцов. – М. : Юрид. изд-во Минюста СССР, 1948. – С. 348.
17. Щегель Н.І. Кримінальне переслідування: зміст та форма : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Н.І. Щегель. – К. : Київський нац. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 10.

